

»Han mistede et Ben og blev Skribent«¹

Af Jette Horn Hansen

Min personlige interesse for kulturudviklingen på Grønland stammer fra læsningen af Peter Freuchens erindringer og hans romaner. Grønland og Peter Freuchen er for mit vedkommende kædet tæt sammen. Det var gennem den tidlige læsning af hans værker, at jeg stiftede bekendtskab med Inuit-folket.

Jeg vovede, trods det at emnevalget vakte en del skepsis, at lave magisterkonferens i Peter Freuchens romaner i 1978. Med udgangspunkt i romanerne undersøgte jeg bl.a. en dansk forfatters bearbejdelse af det eskimoiske/grønlandske kulturliv til et fortrinsvis ikke-eskimoisk publikum. Som baggrund – eller om man vil – redskab til analyserne, så jeg på de aktuelle grønlandske kulturproblemer.

Jeg mener, at Peter Freuchen litterært er underkendt og måske på vej til at blive ukendt. Analyser af dele eller hele forfatterskabet er få og i litteraturhistoriske oversigtsværker er han kort eller for det meste ikke omtalt.

(Værre er det at hans forfatterskab bliver vanskeligere og vanskeligere at låne eller købe).

En lignende underkendelse af Peter Freuchen kendetegner hans journalistvirksomhed. Hvad skyldtes denne underkendelse – eller som det nævnes andetsteds i dette særnummer: Hvad gjorde ham utroværdig? Her vil jeg pege på to årsager: Hans emnevalg og hans skrivestil.

Journalistikken

Hans emnevalg var her på den ene side koncentreret om Grønland eller eskimernes kår, på den anden side var hans emnevalg vidtfavnende i dagsaktuelle kontroversielle emner.

Peter Freuchen skrev mod tvangsfordring af gæst, for indførelse af en biblioteksafgift, mod fratagelsen af Martin Andersen Nexøs digtergæst og senere mod interneringen af samme forfatter, mod racediskrimination, mod Thulebasen, mod F.N.'s støtte til Koreakrigen m.m.. Ofte emner, som i den borgerlige offentlighed stemplede ham som kommunist. Emnevalget var een årsag til at gøre ham utroværdig. – Kan man ikke tie en person ihjel, kan man i det mindste sørge for at gøre ham utroværdig,

I Adventurer's Club i New York mødte Freuchen gamle venner. Her ses t.v. Mathew Henson, »nordpolens neger«.

selv efter hans død. F.eks. udnævner en artikel i Politiken fra 27.10.81 ham til »En lystløgner af storslået format«.

Var emnevalget een årsag til at gøre ham upopulær, var hans skrivestil i artiklerne måske en anden. Den var mere rå og til tider mere ufærdig end romanernes fortællestil – klart nok.

Havde han som FN-korrespondent oplevet noget virkeligt oprørende, gjaldt det om at få emnet videreformidlet til offentlig debat – ofte i en provokerende form, det tiltalte ikke den borgerlige

presse. Det kunne være spændende, at læse de ikke offentliggjorte artikler, for at se om graden af censur er sprogligt eller indholdsmæssig bestemt.

»Hans artikler fra FN fremkom undertiden (til Politiken JHH) med en ledsagende bemærkning som denne: »Jeg ved godt, at I ikke trykker dette, men det er sandheden om den sag.«²«

Hans journalistiske pen var for de undertrykte og mod uretfærdigheder, som han så dem, at være diplomat og taktiker lå ikke for Peter Freuchen.

I 1938 medvirkede Peter Freuchen i en film fra sameland, »Midnatssolens Søn«.

Peter Freuchen som forfatter

Peter Freuchen er ikke officielt rubriceret i litteraturhistorisk sammenhæng. Forøvrigt var han også meget svær at få indpasset i f.eks. tyvernes og tredivernes litterært førende strømninger. Når man ser de etiketter f.eks. »Politikens danske litteraturhistorie« sætter på datidens litteratur, må det indrømmes, at Freuchen er svær at placere.

Tænk bare på etiketter som: »De surrealistiske tilfældigheder«, »Den nye saglighed«, »Det socialpolitiske engage-

ment«, »Eksistentialistens ulykkelige forhold til hverdagen« o.s.v.

Peter Freuchens intention med at skrive var ellers klar nok: »Jeg har alle dage næret et stærkt had til alt spild, og det forekom mig derfor tosset og uøkonomisk, at al min erfaring i arktisk liv og rejsefærdighed skulle gå tabt. Jeg bestemte mig derfor til at skrive. Dog vidste jeg, at intet keder læsere mere end offentliggørelse af dagbøger med dato og temperatur og vindretning ogsåvidre Jeg besluttede mig til at gøre

det hele i romanform. I og for sig er jeg ikke nogen god opfinder af intriger eller handlinger, men jeg har mødt så mange slags folk og hørt så meget berettet om deres oplevelser, at jeg kan koncentrere mine personer om virkeligt forefaldne begivenheder.«³

Forfatteren Cai M. Woel tager udgangspunkt i disse intentioner, når han karakteriserer *fortælleren* Peter Freuchen: »... selv akademiker var hans Sind et Almuesind, med dets uhyre rummelighed og dertil benaadet med en stor og enestaaende Fortælleevne, en ganske ukunstlet Fremstillingsform, der dog ingenlunde er uden kunstnerisk Disciplin...«⁴

Også Otto Gelsted, Freuchens mangeårige ven – og skakpartner forøvrigt – berømmer Freuchen som fortæller, men fremhæver også hans *nye stof*: »Peter var en ganske ypperlig skribent. Han blev aldrig rigtig accepteret af den danske offentlige kritik, det var egentlig mærkeligt. Peter Freuchen var en meget stor digter, men han nåede ligesom ikke op i den højeste klasse, han blev aldrig accepteret som en af vore største *fortællere*. Han havde et *stort nyt stof*, han fortalte glimrende, han overførte *sin mundtlige* taleform i sproget, det var ikke litterært nok for anmelderne.«⁵

Man kan indkredse Freuchens litterære identitet ved at pege på denne videreformidling af et nyt stofområde, som egentlig blev bestemmende for romanernes form og indhold; og på hans skriveteknik, hvor han overførte talesprog direkte til skriftsprog; og på hans fortælletekniske kombination af en kras virkelighedsskildring med en spæn-

dingsfortættet eller humoristisk komposition. Disse faktorer mener jeg, viser henimod en folkelig fortælletradition og hvis man tænker i danske litterære bevægelser henimod: Bondeforfatterne.

Det nye ved bondeforfatterne var den *kraft* de udfoldede og den *virkelighed* de bragte med sig. Litteraturprofessoren Vilhelm Andersen har i sin tid sådan set meget præcist karakteriseret disse forfattere: »Med samme ret, som man taler om et sjæleligt Gennembrud i de sidste Aar af det gamle Aarhundrede, kan man tale om en ny *Harmoni* af *Kraft* og *Stof*, altså, om man vil et stofligt Gennembrud i de første Aar af det ny...«

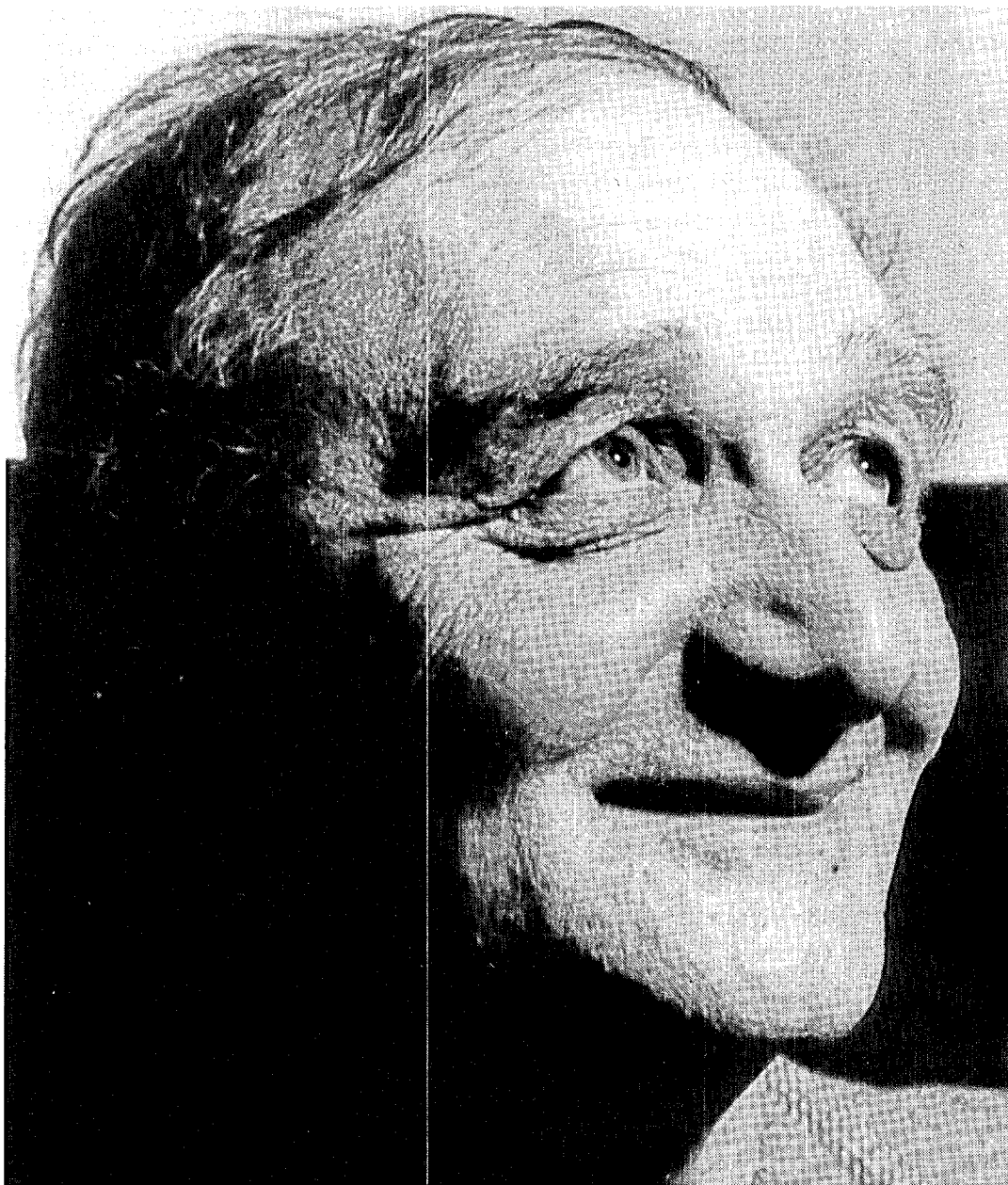
Et stofligt gennembrud – d.v.s. et nyt stofområde med emner og motiver fra en praktisk verden, fra en hverdagsvirkelighed med udgangspunkt i forholdet til arbejdet og med udgangspunkt i forholdet til arbejdet og med håndgribelige problemer og elementære dramatiske konflikter.

Bondeforfatterne kendte den folkelige hverdag indefra, den var en del af deres væsen, og det var derfor naturligt at selvbiografiske elementer indgik i forarbejdet form.

Det betød et førstehåndskendskab og medførte en anden *livsboldning*, et anderledes *direkte* forhold til naturen og arbejdet d.v.s. til fundamentale menneskelige vilkår, et livssyn som var nøgternt og ligevægtigt.

Disse generelle bestemmelser indeholdes stort set i Freuchens romaner, fordi han skriver ud fra den eskimoiske kultur.

Flere ligheder er der i fortælleformen. Fortælleformen og -kunsten hos bonde-

Da Freuchen måtte gå 'under jorden' i 1944 måtte han ofre skægget. Billedet er optaget umiddelbart efter flugten til Sverige.

forfatterne er struktureret omkring en subjektiv fortæller, der ikke skjuler sig, men hele tiden gør opmærksom på, at det er hans opfattelse af tingene, der

gives i fortællingen. Fortælleformen er i stadig bevægelse, dynamisk, fremadskridende. Der gives korte signalelementer af tid, sted og personer, som skønnes

nødvendige for situationen. Det dominerende er selve beretningen, den refererende fortælling – med enkelte replikker, undertiden replikskrifter. Kravene til denne litterære tradition bliver, som hos Freuchen, helt basalt kravene til *fortællekunsten*, til fremstillingsformen. Historierne skal være interessante at lytte til, i kraft af noget usædvanligt, overraskende, lærerigt, dramatisk m.m. Fremstillingen skal gøre tingene anskuelige og levende for læserens forestillingsverden.

Lige meget hvem, der fungerer som fortæller, så er det ledende princip beretningen, referatformen med de knappe beskrivelser og forholdsvis få replikker.

Der stilles specielle krav til den folkelige fortæller, fordi hans hovedform er beretningen. Den må have sit eget liv, fortælleren må give den *farve* og *kraft*, *livserfaring* og *personlighed*, *sproglig fantasi*, *lune* og *ironi* og kunne spænde forventningen d.v.s. efterligne den mundtlige fortæller eller visesangers virkemidler. Netop slægtskabet til den mundtlige fortæller var grundlæggende for Peter Freuchen, som for bondeforfatterne.

Fortællingerne af myterne og sagnene sikrede kontinuitet, stabilitet og samme opfattelse af kultur- og livsanskuelse. Fortællingerne tilfredsstillede et psykologisk behov på linje med sælfangstens fysiologiske behov.

Udover de fortælletekniske ligheder, som er bestemt af en folkelig fortælletradition – er der stoflige paralleller i de fysiske omgivelser *trods* forskelle i kultur-niveau, klimaforskel, egalitært samfund modsat klassesamfund. Her tænker jeg på elementer som stabilitet, isolation,

homogenitet, egen retsbevidsthed, kraft-skikkelser, børneskikkelser, forholdet til naturen, hårde fysiske eksistensbetingelser, overjordiske eller underjordiske fænomener som nisser og fjeldånder.

Jeg vil her give eksempler på sådanne stoflige ligheder fra Freuchens dobbeltroman »Storfanger« og »Rømningsmand« (fra 1927 og 1928), der udmærker sig ved et rigt eksempelmateriale fra eskimokulturen, samt viser opløsningen d.v.s. kulturforandringen i det eskimoiske samfund.

Fornemmelsen af »Storfanger« og »Rømningsmand« som en afrundet beretning gives i slutningssentensen: »Og her ender historien om den store Mala, der en gang havde smagt den hvide mands tanker og siden aldrig kunne slippe dem.«

Hovedpersonen eskimoen Mala og hans familie: Iva, hans kone; Naterk, hans mor; Orsokidok, hans plejesøn; og Pualu og Upik, hans sønner præsenteres som bærere af eskimoisk kultur og forestillingsverden. Deres indbyrdes forhold beror på gensidighed, homogenitet og stabilitet – livsvigtige elementer i det eskimoiske samfund. Normerne for gensidighed og stabilitet indeholdes i centrale og lokale myter, sagn og ritualer.

Mala oplærer sine sønner til gode fangere v.h.a. gamle sagn og gennem hans egne jagterfaringer.

»Hvor man har det hyggeligt. Hør, hvor stormen tuder, sagde Mala, og gav sit til at fortælle om det store rensdyr han en gang så ... Orsokidok lyttede. Malas ord var fulde af visdom. Han kendte al ting i verden, og Orsokidok

var fornuftig nok til at være glad ved at lære af sin plejefaders kundskaber.«

Stabiliteten i eskimosamfundet markeres jævnligt ved det rituelle madfællesskab, der ofte udmunder i jagterfaringsudvekslinger og fortællinger af myter og sagn.

»Ojut, Ojut.« Derpå bød han drenge, at der skulle kaldes på naboerne, da der skulle spises kogt kød. Det var en mand med levemåde og kødbeholdninger, der var kommet til bopladsen.«

Isolationen i de norske dalbyer, i de jyske landsbyer i det 19. århundrede eller på en boplads i et oprindeligt eskimoisk samfund skabte hver for sig specielle adfærdsformer – specielle love.

I eskimokulturen bevirkede isolationen alt efter den klimatiske placering, at der udvikledes flere eller færre tabuer og ritualer ved fødsel, død, jagt, spisning o.s.v..

I »Storfanger« skildres bl.a. Ivas graviditetstabu, der forbyder hende at spise af samme gryde som de andre.

De specielle ritualer i forbindelse med hvalfangst omfatter tabuer – d.v.s. indkrænkninger – overfor særlig kvinders adfærd, fordi et sagn beretter om kvinders fatale indgriben i mændenes fangstområde.

I forbindelse med dødsfald er der forskellige ritualer og tabuer, der skal overholdes for at værne den afdøde og for at skærme de efterladte for den dodes ånd. I romanen »Storfanger« er særlig Natterks død udførlig beskrevet.

Også en fangers førstefangst er omgærdet af forskellige ritualer, som har den funktion bl.a. at skærpe erhververinteressen hos fangeren og hans pligt til

at bidrage til opretholdelsen af bopladsfællesskabet.

I romanen »Rømningsmand« beskrives ritualerne omkring Malas søn, Pualus førstefangst: »Pualu har fanget! Endelig kommer han med sin førstefangst! . . . Vi skal have festspise, sagde Mala Upik var stum af beundring og misundelse. Mala forklarede ham, at man hældte ferskvand i munden på denne sæl, fordi det var førstefangst, og dens spæk blev kastet for hundene som en hæder og måtte ikke komme i lampen. Alle fik et stykke af skindet at tygge på, og dens ene forlalle skulle syes fast på Pualus pels, så han kunne bære den i lange tider og vise hæder mod sælernes ånd.«

Pludselige ændringer i det normale vejrlig tolkes ofte som overjordiske magters repressalier p.g.a. menneskers overtrædelse af taburegler eller manglende respekt for ritualer. Mala kan i kraft af sine angakokevner prøve at forsone disse fjendtligsindede magter.

»Hajajaja– jeg glider, jeg glider, hajaja, – hvor ligger stedet.

Ud over verden kom den lille frygtindjagende til mig.

Ja, den lille frygtindjagende kom.

. . . . Han var ved at blive åndelet og skulle fare til kendte egne og skaffe sig hævn ved at slippe naturmagterne løs mod den fjendtligsindede angakok, som selv skulle dræbes ved Malas magt. Men Mala vidste meget godt, at grunden til uvejret var den, at han havde overtrådt alle forbud ved at lade kvinderne spise med af den fælles gryde til alle tider. Han havde også bragt kød af sødyr og

landdyr igennem den samme døråbning.«

De hårde fysiske eksistensbetingelser som ramme for de kulturelle livsudfordelinger, forholdet til arbejdet, forholdet til naturen og underjordiske fænomener – kanaliseres i disse to romaner tydeligst gennem kraftskikkelsen Mala.

Malas karakteregenskaber går på vigtige punkter ud over de krav samfundet oprindeligt stillede det eskimoiske menneske. Krav eller dyder som fredsommelighed og godmodighed, mod og energi, tålmodighed og udholdenhed, ærlighed, gæstfrihed, hjælpsomhed og samarbejde omkring madforsyningen.

Der, hvor Mala i særlig grad overskrider denne karakteristik, er ved hans anderledeshed, der giver sig udslag i aggressivitet. I romanen er han kraftskikkelse i dagligdagen f.eks. i fangstsituationer og i de blodige retsopgør. Hans selv-tægt i det eskimoiske samfund er en udløber af kultursammenstødet med de hvide hvalfangere, der har dræbt hans kone. Dette kultursammenstød medfører en aggressivitet, en anderledeshed som truer »harmonien« i det homogene eskimoiske samfund. Hans adfærd bliver uforudsigelig og derfor en fare for de andre eskimoer i den daglige eksistens-kamp. Hans handlinger bliver altid sat i forbindelse med hans nære forhold til naturen.

»Han følte godt, at det var hans hjælpeånd, »Store Tåge« som lagde sneen over landet . . . Bopladsfællerne forstod, at Mala ikke blot var stærk, han var også naturens ven, for straks da fjenderne var dræbt kom solen frem igen, sneen tædede hurtigt bort. .«

I flere forbindelser er naturen rekvisit og aktør i handlingen, mest tydeligt i slutningen af romanen, hvor den ældre Malas forbindelse til naturen svigter, – naturen vender sig fra ham til sønnerne.

De underjordiske fænomener: Fjeld-ånder og hjælpeånder indgår som naturlige led i handlingen. Mala har – med sit nære erfaringsforhold til naturen og derved sin angakokposition – et årvågent, men afslappet forhold til ånderne, mens Pualu og Orsokidok i deres ungdom ikke har et tillidsforhold til de over- og underjordiske magter. Orsokidok kommer således i en drøm ud for et fjeldspøgelse, der vil omdanne ham til åndemaner:

»Det var Kukuiaakternak, det rædselsfulde fjeldspøgelse, Kloen, som havde været efter ham og havde overvældet ham medens han sov. Kloen, dette uhyggelige spøgelse, som stadig ville have menneskers selskab og stadig ville overfalde ensomme renjægere. Kloen havde voldtaget ham under søvnen for at skabe ham om til åndemaner.«

Dette var eksempler fra to af Peter Freuchens romaner, som giver en genspejling af eskimoisk kulturs egenart og en bearbejdning af traditioner som også findes hos de danske bondeforfattere.

Den gamle diskussion om Dichtung und Wahrheit

Peter Freuchen er blevet beskyldt for at brodere for kraftigt på virkeligheden bl.a. i sine erindringer og rejsebeskrivelser. Rigtigt er det, som en følge af genrevalget, at Freuchen har kunnet forholde sig friere til det selvoplevede stof, men rent faktisk følger han også her

Gennem årene holdt Peter Freuchen tusindvis af foredrag. Desværre er kun få manuskripter og referater bevaret.

Kong Frederik IX hilser på Peter Freuchen på 50 årsdagen i 1956 for Danmarks-Ekspeditionen 1906–1908.

elementære regler for den folkelige fortællekunst: Kunsten at fortælle en god historie ved at spænde forventningerne – og ved at indfri dem!

En af Peter Freuchens omdiskuterede beretninger er den om, hvordan han mistede sit ben. Peter Freuchen er blevet klandret for at manipulere med virkeligheden i variationerne af denne beretning, men er det ikke netop, hvad de af os, der *kan* fortælle en historie, gør?

Nemlig krydrer den alt efter fortælsituation og publikum. Kernen i historien er jo, at han mistede sit ben, som en følge af historiens dramatiske omstændigheder.

»Peter Freuchen var et fortælle-talent af homeriske dimensioner. Men beretningerne fra hans livslange virksomhed blandt eskimoerne må ikke reduceres til skrøner. I hans Erindringer rejser vi med ham og ser virkeligheden med hans øjne. I hans optegnelser og afhandlinger har han formuleret sandheder, der værdsættes af forskere som zoologer, geografer, eskimologer og arkæologer. Sagerne forholder sig ganske enkelt sådan som han har noteret sig dem.«⁶ – sagt af museumsinspektør Jørgen Meldgaard.

Jeg har været glad for at stifte bekendtskab med denne danske kulturpersonlighed igennem hans værker. Værker, der udstråler menneskelighed, varme, en fanden-i-voldskhed, humor og en særegen indlevelse og gengivelse af andre menneskers kulturformer og levevilkår.

Hans værker er heldigvis for en stor del til at få fat i endnu, men fortrinsvis antikvarisk i Fremad-udgaver.

Benyt denne chance!

Ved premieren på filmen »Eskimo« i Kinopalæet 1934.

Noter:

- 1) Overskrift i interview med Peter Freuchen i Politiken 10.2.1936.
- 2) Citat fra Poul Graae's artikel: Dybe spor i sneen – Peter Freuchen som journalist i »Bogen om Peter Freuchen«, Fremad 1958.
- 3) Peter Freuchen: Erindringer, Gyldendals Tranebøger 1963, s. 283–284.
- 4) Cai M. Woel: Forfatteren Peter Freuchen i »Bogen om Peter Freuchen«, Fremad 1958.
- 5) Otto Gelsted: Geldsted fortæller s. 68.
- 6) Jørgen Meldgaard: Troværdigt menneske. Politiken 11.10.1981.

Efter hjemkomsten fra V Thuleekspedition skrev Peter Freuchen sine første romaner. 1927 udkom »Storfanger« og 1928 fortættelsen »Rønningsmand«, som byggede på virkelige begivenheder, der havde fundet sted kort før ekspeditionens ankomst til Hudson Bay området. Bøgerne blev i 1934 forkortet og sammenarbejdet til romanen »Eskimo«.

Filmen »Eskimo« byggede især på »Storfanger«. Peter Freuchen skrev manuskriptet sammen med John Lee Mabin, Hunt Stromberg fra MGM producerede den, og instruktør var W. S. Van Dyke. Filmen blev optaget i Alaska 1932-33. De kvindelige hovedrolleindehavere er ikke eskimoer. Hollywood mente ikke de kunne bruges, så man valgte orientalske agerende, som man havde samarbejdet med tidligere. Hovedpersonen Malas første kone, Aba, spilles således af en amerikansk-kinesisk skuespiller Wong Ying. Mala selv var dog af eskimoisk afstamning. Han hed Ray Wise, men tog efter filmen navn efter rollen og kaldte sig siden Ray Mala.

Peter Freuchen var konsulent og kontaktperson mellem filmbranchen og de alaskiske inuit, som medvirkede, og desuden spillede han hvalfangerkaptajnen, som voldtager Malas kone og dræbes af Mala. Om sin egen indsats fortæller Freuchen i bogen »Fremdeles Frimodig«: »Jeg var også skuespiller, men noen større scenekunstner har jeg nu aldrig været. Forresten skulle jeg her kun tæve noen matroser, snyde noen eskimoer, voldtage noen kvinder, i det hele opføre mig som jeg plejede i det daglige liv, så jeg behøvede jo ikke at forstille mig på noen måde. Jeg var da også den eneste af de optrædende, som ikke sminkede sig, men blot agerede med det ansigt, jeg bruer til daglig. Og det var nok: publikum skælvede alene ved synet.«

Filmen er en spændende illustration af kultursammenstød i det arktiske, og skildrer det traditionelle liv blandt inuit. Der findes desværre ingen kopi af den i Danmark, og heller ikke i Grønland, men den vises ofte i Alaska som en af de få film, der handler om inuit.

På billedet herunder ses Freuchen sammen med nogle af filmbranchen og de medvirkende. På de følgende sider ses: (1) Scenen hvor Mala dræber hvalfangerkaptajnen (Freuchen). (2) Kaptajnen ser på, at Aba spiser ærter ved hjælp af en kniv. (3) Kaptajnen voldtager Aba.

